

עיבור שנה

[א]

בר מצוה

אחד נולד בכ"ט אדר א' ואחד בא' אדר ב' והבר מצוה בשנה פשוטה

ידועים הם החידה של מהר"י מינץ (סי' ט) איך יתכן מי שנולד שני, שנעשה בר מצוה לפני מי שנולד ראשון. התירוץ הוא שאחד נולד בכ"ט אדר א', והשני נולד בא' אדר ב', ונעשים בר מצוה בשנה פשוטה, אז מי שנולד בכ"ט אדר א' נהיה בר מצוה בכ"ט, ומי שנולד בא' אדר ב' יהיה בר מצוה בא' אדר, לפני מי שנולד ראשון. כן נפסק להלכה (או"ח סי' נה, י) אם נער אחד נולד בכ"ט לאדר ראשון משנה מעוברת, ונער אחד נולד באדר שני באחד בו, ושנת י"ג אינה מעוברת, אותו שנולד בכ"ט לאדר הראשון צריך להמתין עד כ"ט לאדר בשנת י"ג להיות בן י"ג שנה, ואותו שנולד אחריו באחד באדר השני יהיה בן י"ג שנה כיון שהגיע אחד באדר של שנת י"ג.

בעיקר החידוש של מהר"י מינץ עי' בספר בירור הלכה (סי' נה) שהשיג עליו, שמאן יימר שבר מצוה תלוי בתאריך לידה, דילמא תלוי בזה שהיה חי י"ג שנה, וכאן הרי מי שנולד בכ"ט אדר היה חי גם בא' אדר ב', א"כ למה לא נאמר שאחרי שיתחלף י"ג שנה מאז יהיה בר מצוה.

אם הבר מצוה ג"כ בשנה מעוברת

כל זה אם הבר מצוה בשנה פשוטה אבל אם גם הבר מצוה הוא בשנה מעוברת כ' מהר"י מינץ אז כל אחד נהיה בר מצוה בתאריך לידתו, עי"ש שמסביר דאמרינן "סוף דינא כתחילת דינא", היינו שאע"פ שס"ל שאין אדר א' נקרא אדר (עי' לקמן אריכות בזה), אבל איך שהוא זה ה"חודש" שנולד בו, א"כ הבר מצוה שלו הוא אז.

אבל עי' במג"א (ס"ק י') שמביא דברי הלבוש (או"ח סי' תרפ"ה) שכתב כנ"ל אבל חולק עליו עפ"י דברי הרמ"א שכתב שמי שנולד באדר (בשנה פשוטה) ונעשה בר מצוה בשנת העיבור, אינו נעשה בר מצוה עד אדר השני. א"כ טוען המג"א גם זה אע"פ שנולד בשנת העיבור, מ"מ לפני שנה היתה שנה פשוטה, ונעשה בן י"ב באדר, א"כ לא מלאו לו י"ג עד שנת אדר השני. היינו שהיות ולפני שנה כשנעשה בן י"ב שנה היה שנה פשוטה א"כ היות ואנחנו אוהזים שחודש העיבור נבלע בשנה, א"כ לא מלא לו שנה שלימה עד אדר ב'. אבל פלא על המג"א שהמהר"י מינץ שהוא המקור לכל הלכות אלו, כתב להדיא שנעשה בר מצוה באדר א'. ומה שטוען שלא מלא לו שנה צ"ל שתלוי ב"תאריך לידה", א"כ שפיר נעשה בר מצוה.

שו"מ שהשבו"י (ח"א סי' ט) כבר השיג על המ"א, וכתב שבודאי אלו ראה המג"א דברי מהר"י מינץ שהיה מקור דין זה לא היה חולק. ועי"ש עוד שהביא מתשובת הר"ש הלוי (או"ח סי' ט"ז) שפסק כן בפשיטות, וכ' שכן המנהג פשוט אצל כל בעלי ההוראה, וכן הסכים להלכה ולמעשה הגאון המפורסם מהר"ד אפנהיים נר"ו אב"ד דק"ק פראג. והחולק בזה וסומך על דעת המג"א אינו אלא שגגת הוראה נגד רוב גדולי אחרונים.

אבל מה שכתב אח"כ צ"ע שכתב וז"ל וגם אין לומר בכיוצא בזה דראוי להחמיר שלא להחשיבו כגדול עד שימתין עוד חדש ימים, זה אינו דיותר טוב להקדימו לחיוב מצוות, כי זריזין מקדימין למצות. וכ"כ שם בתשובת הר"ש לוי, וז"ל ואין ראוי להחמיצו ולאחרו מקבלת עול מצות עליו

עוד חדש אחד, דאדרבה כל עוד שנוכל להכניסו בברית של עול תורה והמצות ראוי להכניסו ולמהר קץ זמנו עכ"ל. וזה פלא שהר"י מינץ כתב להדיא שעדיף בשביל הילד שלא להכניסו מוקדם לחיוב מצוות, (עי' בזה לקמן) והשבו"י הרי טען נגד המג"א שלא עיין בתשובה.

נולד בשנה פשוטה והב"מ בשנה מעוברת

עי' בשו"ת מהר"י מינץ (שם) שדן על ילד שנולד בחודש אדר בשנה פשוטה, ונהיה בר מצוה בשנה מעוברת, איזה חודש נהיה בר מצוה אדר א' או אדר ב'. מסקנתו שנהיה בר מצוה באדר ב', והטעם משום דאדר א' הוא החודש הנוסף, ולא אדר ב' א"כ עיקר חודש אדר הוא אדר ב', ועי"ש שמוכיח כדבריו מדברי התוס' (נדרים סג, ב) ז"ל, חדש העיבור אדר הראשון הוא ולא אדר השני, תדע שהרי אדר הראשון מל' יום שני מכ"ט, ועוד דמגילה ופורים בשני אלמא ראשון חדש העיבור עכ"ל. ואם כן כיון דאדר הראשון הוא ודאי חדש העיבור, א"כ לא נקרא אותו אדר אלא שבט, ואלו קרא אותו שבט פשיטא שהיינו אומרים שהיה בר מצוה באדר, וכי בשביל קריאה שם שקראו לו אדר נכניס זה להיות בר עונשין ח"ו, וזה שקראוהו אדר, כי אין לנו אלא י"ב שמות לי"ב חדשי השנה, וכולם שמות פרסיים אשר למדנו בגלות, וכמו שקראוהו אדר היו יכולים לקרותו שבט, ובתר שמיה לא אזלינן כדפירשתי.

עוד כתב שיש כאן סברא גדולה, כיון דע"כ אדר הראשון הוא חדש העיבור, והוא המשלים חסרון מכל חדש וחדש הלבנה שעברו עד חדש העיבור, ואם כן על כרחינו כיון שאינו בא אלא להשלים אינו במקום אדר השייך לשנה זו, וכיון שעדיין אדר השייך לשנה זו לא הגיע, איך אפשר לומר שזה שנולד באדר בשנה פשוטה, יעלה לו עתה בשנת העיבור אדר הראשון שהוא תשלומין לחדשים שעברו יבא להשלים לזה שנת י"ג שלו, ולהביאו לכלל עונשין ח"ו ועדיין אדר שלו לא הגיע, ואע"ג דגדול המצוה ועושה כו', וא"כ נאמר דחוב הוא לו שאנו מאחרים גדלותו, וי"ל דה"מ גדול שיש לו דעת וכח והרגל גדול מה שאין כן בזה שעדיין רך בשנים ובכל אלה וק"ל.

איזה מזל יש לאדר א'

ועי' בספר לבוש (או"ח סי' תרפה) שג"כ פסק כדברי מהר"י מינץ, ומוסיף עוד סברא וז"ל שהרי כשהוא נעשה בר מצוה נעשה ג"כ בר עונש בבית דין של מטה, ולמה נכניס אותו לעונשים קודם שהגיע זמנו, שהרי הוא נולד באדר פשוטה שהיה מזלו מזל דגים, ואדר ראשון בשנת העיבור אין מזלו מזל דגים עד אדר השני, שאין אדר הראשון אלא תשלומים לחדשים שעברו בג' שנים להשלים חדשי הלבנה לחדשי החמה, כדי שתגיע החמה בחדש ניסן שהוא חדש האביב למזלה שהוא מזל טלה, ומסיים שזה מבואר למי שיודע מעט בחכמת התכונה ובטעם העיבור.

אבל עי' במהרש"א בחידושי אגדות (סנהדרין יב, א) וז"ל וזהו סוד עיבור ישראל מחשבים י"ב חדשי הלבנה נגד י"ב שבטים, ועוד חדש עיבור נגד שבטו של יוסף שנחלק לב' שבטים, והם ב' אדרים שמזלו דגים כברכתו של יוסף ידגו לרוב וגו'.

וראיתי בחזקוני עה"ת (שמות פרק יז, ט) שמשנה רבינו ע"ה אמר ליהושע, בחר לנו אנשים שנולדו באדר השני ואין להם לירא ממכשפות, שהרי אין בו מזל ובני עמלק מכשפים הם ויש להם יכולת בי"ב מזלות, ובעת שאין בו מזל אין כשוף מצליח.

ובספר בני יששכר (מאמרי חודש אדר מאמר א - מהות החודש) הביא על דרך זה מפירוש רבינו אפרים שאין הכשפים שולטים במי שנולד באדר שני, ומסביר שהיות והכשפים נעשים על פי סדרי המזלות, בשעה פלונית וביום פלוני ובמעשים משונים, והחדש הזה אין לו מזל כיון שהוא נוסף על הי"ב.

ומוסיף ששמע שגזירת המן היתה על חודש אדר שני, וכן נמצא בספרי הקדמונים (עי' ירושלמי מגילה פ"א ה"ה) ומסביר שהמן הרשע היה מכשף גדול, כמבואר בכתבי האריז"ל (פע"ח שער חנוכה ופורים פ"ה), ותדע שהיה מבחינת נחש הקדמוני מנחש ומכשף, וכן כל העמלקים (ס' הליקוטים פ' חיי שרה), והש"י הפיר עצתו במה שפעל ועשה שנפל לו הפור על חדש אדר שני שאין בו מזל, ואין שולט בו כישוף, וגם כן נזכר למעלה בגבהי מרומים שאין מזל לישראל כי הם למעלה מן המזלות (שבת קנו, א). (עי' לקמן מה שהבאנו בשם החת"ס)

שוב מצאתי בספר שקל הקודש מהגר"ח קניבסקי שליט"א (ביה"ל קידוש החודש פרק ד) שכבר העיר שלפי החזקוני שאין מזל לחודש אדר ב ומקורו ממדרש בס' והזהיר (פ' יתרו) שס"ל דאדר השני תוספת, דאי אדר א' תוספת אמאי אין מזל לאדר שני. אבל בבני יששכר (מאמרי חודש אדר מאמר ד - ימי הפורים) מבואר שאע"פ שאין מזל לאדר ב', בכל זאת בשנת עיבור עיקר אדר הוא בשני, עי"ש.

סעודת בר מצוה

[דרך אגב מדברי מהר"י מינץ יש להוכיח דלא כדברי היש"ש (ב"ק פרק ז) שכתב שסעודת בר מצוה שעושים האשכנזים, אין לך סעודת מצוה גדולה מזו, ושמה יוכיח עליה. ועושים שמחה, ונותנים למקום שבח והודיה, שזכה הנער להיות בר מצוה, וגדול המצוה ועושה, והאב זכה שגדלו עד עתה, להכניסו בברית התורה בכללה. וראיה להדיא מההיא דקדושין (לא, א) שאמר רב יוסף לבסוף, השתא דאמר ר' חנינא גדול המצוה ועושה כו', מאן דאמר לי שאין הלכה כר' יהודא, דאמר סומא פטור מן המצות, עבידנא יומא טבא לרבנן. אף על פי שהיה כבר חייב, אלא אבשורה שלא היה נודע לו עד עתה רצה לעשות יו"ט, כ"ש על הגעת העת והזמן, שראוי לעשות יו"ט. אבל לפי דברי מהר"י מינץ אין לדמות בחור בר מצוה להא דר"י, שאף שלר"י הוי זכות אבל לא לבחור צעיר].

מי שנולד בל' אדר א'

מי שנולד ביום ל' באדר א' (א' דר"ח אדר ב'), יש להסתפק מתי הבר מצוה שלו בשנה פשוטה, שהרי בשנה פשוטה הוי אדר חסר, ואין כאן יום ל'. והנה כעין זה מצאנו במי שנולד ביום ראשון של ר"ח כסלו (במקרה שהיו ב' ימים ר"ח) ובשנת י"ג היה חשון חסר ואין לכסלו אלא יום אחד ר"ח, אעפ"כ אינו נעשה בר מצוה עד ר"ח כסלו, כמ"ש המשנ"ב (סי' נה ס"ק מה). והיה אפשר לומר שהטעם הוא משום שהוא נולד בל' חשון, ובשנת הבר מצוה שלו אין ל' חשון, אז הוא מחכה לתחילת חודש הבא. א"כ ה"נ בנ"ד הוא נולד בל' אדר, ובשנת הבר מצוה אין ל' אדר, אז הבר מצוה שלו הוא א' ניסן.

אבל עי' בשו"ת בנין ציון (סימן קנא) שפסק שבכה"ג שנולד בל' שבט בשנה פשוטה (א' דר"ח אדר) והבר מצוה שלו הוא בשנה מעוברת, שנעשה בר מצוה ביום א' דר"ח אדר ב' (ל' אדר א'), עי"ש שמוכיח דינו מהא שכתב השו"ע (בסי' נ"ה) דאחד שנולד בכ"ט אדר ראשון, ואחר באחד

לאדר שני, ונעשו בר מצוה בשנה פשוטה, שאז מי שנולד בכ"ט צריך להמתין עד כ"ט ומי שנולד באחד לחדש נעשה בר מצוה באחד לחדש, משמע בפירוש שאם היה נולד הראשון בל' לאדר ראשון, אז פשיטא דנעשה בר מצוה בשנה פשוטה ביום ראשון דר"ח אדר, ולא אמרינן דלא נעשה בר מצוה עד ל' לאדר שהוא ר"ח ניסן, אע"כ דשני ימי ר"ח לא חשבינן רק כיומא אריכתא. היינו דאמרינן ש"תאריך לידה" שלו הוא א' דר"ח אדר, ולכן הבר מצוה שלו הוא בא' דר"ח אדר (ל' שבט). ולכן בציוור שלו שנולד א' דר"ח אדר בשנה פשוטה נעשה בר מצוה בא' דר"ח אדר ב', שהרי עיקר אדר הוא אדר ב'.

עוד הוכיח מהא דכתב מהר"י מינץ שאדר א' הוא חדש העבור ולא נקרא אותו אדר אלא שבט, א"כ גם אם נימא דמי שנולד ביום א' דר"ח אדר חשבינן לנולד בל' דשבט מכ"מ לא הגיע יום זה עד א' דר"ח אדר שני.

אבל עי' בספר בירור הלכה בשם הגר"ש סלנט ומהרי"ל דיסקין, שבציוור של הבנין ציון נעשה בר מצוה בל' שבט, והטעם שאפילו בשנה פשוטה התאריך לידה הוא ל' שבט, ולא א' דר"ח אדר.

ולפי"ז יש לדון בציוור של הגרע"א (או"ח סי' נה) שאם נולד בא' כסלו היכא שחשון אינו אלא כ"ט יום, ונעשה בר מצוה בשנה שחשון הוא ל' יום, שרע"א פסק שנעשה בר מצוה בא' דר"ח כסלו (ל' חשון) משום שתאריך לידה שלו הוא א' דר"ח כסלו, ולא א' כסלו. אבל לפי הגדולים הנ"ל היה בר מצוה בא' כסלו (ב' דר"ח כסלו), שלא מסתכלים על יום של ר"ח אלא על יום החודש, והוא נולד בא' כסלו.

לענין יארצייט

עי' בשו"ת אגר"מ (יו"ד ח"ג קנט, ד) שאם מת בל' דאדר א' ובשנה פשוטה ליכא יום ל' לאדר, יש לקבוע בר"ח ניסן מטעם שבא' אדר, עדיין היה חי וגם בכ"ט אדר היה עדיין חי.

[ב]

אדר א' או שבט ב'

מהר"י מינץ חידש לנו שחודש העיבור הוא אדר א', ובאמת אינו "חודש אדר", והיה אפשר לקרא לו שבט ב'. מצאתי סמך לדבריו מדברי ספר חסידים (סימן תשי"ב) שכתב שמי שמת אביו באדר ראשון, היה מתענה באותו יום שמת אביו, ובשנה פשוטה היה מתענה בשבט ואדר מספק. ואם נאמר שבוודאי מקרי אדר, למה התענה בשבט, אלא ע"כ שמספק"ל דאולי באמת מקרי "שבט ב".

אמנם הב"ח (יו"ד סי' תב) הביא דבריו וכתב וז"ל ונראה דאשתמיטתיה לההוא חסיד הא דאיתא בר"ה (טו, א) דקמבעיא ליה רבא מרב נחמן ואמרי ליה רבי יוחנן מרבי ינאי היתה שנה מעוברת מהו, פירוש אימתי ר"ה (לאילנות) שבט הסמוך לטבת או אדר הראשון שהוא במקום שבט, ופשטינן אמר ליה הלך אחר רוב שנים מי ששמו שבט, אלמא דאין ספק באדר הראשון דפשיטא דאינו שבט, והכי נקטינן דאין צריך להתענות אלא באדר. (דברי הב"ח מובאים בשערי תשובה ס"ס תקסח).

ויש להעיר דאם נאמר שאין על אדר א' שם שבט, מה היה הה"א שר"ה יהיה באדר א'. וצ"ב מה כוונת רש"י שאדר א' במקום שבט. ושוב ראיתי בפסקי הרי"ד (ר"ה שם) וז"ל אמר ליה הלך

אחר רוב שנים, פירוש והוא שבט הסמוך לטבת, משמע שגם אדר נקרא שבט, אבל לענין ר"ה אזלינן בתר שבט הסמוך לטבת, ולא שבט הסמוך לאדר, ודו"ק.

ובעיקר דברי מהר"י מינץ וספר החסידים יש להעיר מכמה סוגיות בש"ס, דהנה הגמ' (מגילה ו, ב) מביא מחלוקת תנאים מתי קורין המגילה בשנה מעוברת, לפי רבי אליעזר ברבי יוסי קורין המגילה באדר א', ולפי רבן שמעון בן גמליאל קורין המגילה בא"ב. בהסבר המחלוקת אמר רבי יוחנן, ששניהם מקרא אחד דרשו, בכל שנה ושנה, רבי אליעזר ברבי יוסי סבר בכל שנה ושנה, מה כל שנה ושנה אדר הסמוך לשבט, אף כאן אדר הסמוך לשבט. ורבן שמעון בן גמליאל סבר בכל שנה ושנה, מה כל שנה ושנה אדר הסמוך לניסן, אף כאן אדר הסמוך לניסן. ממשיך הגמ' ושואל בשלמא רבי אליעזר ברבי יוסי מסתבר טעמא דאין מעבירין על המצות, אלא רבן שמעון בן גמליאל מאי טעמא, אמר רבי טבי טעמא דרבי שמעון בן גמליאל מסמך גאולה לגאולה עדיף.

מכל הדיון של הגמ' באיזה אדר חייב לקרא המגילה, מבואר לכאורה דגם אדר א' מקרי אדר, דאם נאמר שאינו אלא "שבט ב'", מה הצד שאפשר לקרא בו את המגילה. עוד יש להקשות מהא דאיתא התם "ושוין בהספד ובתענית שאסורין בזה ובזה", הרי לן שגם י"ד אדר א' יש לה מקצת דינים של פורים, אפילו לדידן שקורין המגילה באדר ב', וע"כ ש"ש"ם החודש הוא אדר. קושיא זו אפשר ליישב עפ"י הרא"ש (מגילה פ"א סי' ז), שכתב שמירי באופן שקראו המגילה בי"ד, ובו ביום עברו השנה שאסור בהספד ותענית, אבל בשאר שנה מעוברת מותר בהספד ותענית. א"כ ליכא ראייה מהכא שלאדר א' יש עליו "ש"ם" אדר. אבל קושיא הראשונה במקומה עומדת, ואולי יש ליישב עפ"י דברי החת"ס, כדלהלן.

מי שנעשה לו נס באדר

דהנה בשו"ת חת"ס (ח"א סי' קסג) דן בהשאלה איזה אדר הוא עיקר חודש אדר, עי"ש דדן לגבי מי שנעשה לו נס באדר, שנוהג "פורים קטן", דהיינו משתה ושמחה באותו יום שנעשה לו נס, והשאלה בשנה מעוברת איזה אדר יחגוג, ומציין לדברי המג"א (ס"י תרפ"ו) שנחלקו בזה, וז"ל מי שנעשה לו נס באדר לעשות פורים, י"א לעשות בשנת עיבור באדר שני, וי"א לעשות באדר ראשון, אא"כ נעשה הנס בשנת העיבור באדר ב' (הר"ש הלוי). ומסיק המג"א דלפי מה שכתב בס"י תקס"ח יצא שינהוג היו"ט באדר ב'.

וכן פסק החת"ס לעשותו בשני, משום דלא שייך אין מעבירין על המצות, דהשתא דעשו אנשי כנה"ג השני לעיקר לענין נס, משום מסמך גאולה לגאולה, א"כ הראשון הוא שבט, ולא שייך אין מעבירין על המצות דעדיין לא הגיע זמנו, והש"ס פ"ק דמגילה (ו, ב) דקאמר אין מעבירין על המצות, היינו על אנשי כנה"ג גופייהו דהיה להם לתקן בראשון משום אין מעבירין, אבל השתא דתקנו בשני משום גאולה לגאולה **שוב נעשה הראשון שבט לענינים אלו והשני הוא אדר.**

השנה שקרה נס פורים היה שנת מעוברת

עוד כתב החת"ס (שם) על דרך דרוש דשנת הנס היה ראוי להתעבר עפ"י חשבון, ונתכוון המן לגזור שמד בחדש אדר הראשון, כדכתיב בחדש שנים עשר ולא בי"ג, כדי שלא יגין זכות מרע"ה, שחדשו של מרע"ה הוא בשני כמ"ש היעב"ץ בסידור שלו, (דיני חודש אדר הנקרא שער הדגים), ומ"מ המן שמח שמחה גדולה שעכ"פ שם אדר הורע מזלייהו של ישראל, אבל עכ"פ לא רצה

לעשותו בחדשו ממש שלא יגין זכותו, אי נמי משום שהיו המילואים בכ"ג אדר הסמוך לניסן, שבאחד בניסן הוקם המשכן ובאדר שלפניו היו מילואים והיה ירא שיהיה זכות לישראל בו, וכשגברו מרדכי ואסתר לא עיברו אותו השנה, כדי שיארע חדש המלחמה בחדשו של מרע"ה, ועל כן הוצרכו לעבר שנה האחרת, ועשו ימי שמחה בשני ואסרו הספד בראשון כי שניהם גורמים, אמנם העיקר בשני משום מסמך גאולה לגאולה. ולפי"ז מיושב מה שהקשינו על מהר"י מינץ מזה שגם באדר א' אסור בהספד ותענית, ולפי החת"ס ניחא דיש סיבה מיוחדת לחגוג גם באדר א' שגם אדר א' היה חלק בהנס. (וזה דלא כמ"ש הבנ"י שהנס היה באדר ב')

לענין נדרים

עוד יש להעיר עליו מסוגיא דמס' נדרים (סג, א) דתנן התם, קונם יין שאיני טועם לשנה, נתעברה השנה אסור בה ובעיבורה, עד ראש אדר, עד ראש אדר הראשון, עד סוף אדר, עד סוף אדר הראשון. ומקשה הגמ' אלמא סתמא דאדר דקאמר ראשון הוא, לימא מתנא רבי יהודה היא, דתניא אדר הראשון כותב אדר הראשון, אדר שני כותב אדר סתם, דברי ר"מ. ר' יהודה אומר אדר הראשון כותב סתם, אדר שני כותב תיניין, אמר אביי אפילו תימא ר"מ, הא דידע דמעברא שתא הא דלא ידע. הרי לן סוגיא שלמה שדנה לגבי נדרים ושטרות לאיזה אדר הוא התכוון, ואם איתא שאין אדר א' חודש אדר, מה הה"א שכוונתו לאדר ראשון. וצ"ל ש"ל שאע"פ שאליבא דאמת אין על חודש העיבור שם אדר, אבל בלשון בני אדם בוודאי נקרא אדר א"כ צריכים לדון לאיזה אדר התכוון.

האם יש להכריע מסברא

והנה הזכרנו דברי מהר"י מינץ שדן האם כדאי בשביל הילד לקדם הבר מצוה או לא, ויהיה נ"מ האם הבר מצוה באדר א' או אדר ב'. וכן הזכרנו דברי השבו"י בשם מהר"י הלוי, אבל צע"ג שלכאורה הדיון צריך להיות מה הוא עיקר חודש אדר, וממילא נדע מתי הבר מצוה, אבל מהכ"ת שסברא יכריע מתי הוא בר מצוה. וכן מצינו שדנו הפוסקים לגבי יום המיתה (יארצייט) שתלוי בהטעמים למה צמים ביום המיתה (כדלהלן), ולכן יש פוסקים שסוברים שיש נ"מ בין בר מצוה ליארצייט, וגם זה צ"ע כנ"ל.

[ג]

יום המיתה

יארצייט

בשו"ת מהר"י מינץ (הנ"ל) דן לגבי יארצייט האם לקבעו באדר א' או באדר ב', ועי"ש שכתב שהיה נוהג להורות לשואל, שיתענו בראשון. ואע"פ שהביא שמהרי"ל סבר להתענות בשניהם, ומהרי"ו סובר להתענות בשני, אבל כתב שמסתברא לו טעמא דידיה, שהרי יסוד המנהג בא או משום דביום שמת בו אבא או רבו איתרע מזליה, או משום כפרה לאביו או רבו, דגם על רבו אומר הריני כפרת משכבו, וברא מזכה אבא ולא אבא בריה כדאיתא בפרק חלק, ואומר בו קדיש כהוא עובדא דר' עקיבא שלמד בריה דהוא גברא לומר ברכו לס"ת, וכדאיתא בתנא דבי אליהו רבה, קטן האומר קדיש מציל אביו מן הפורענות. וכיון דמהאי טעמא נהגו להתענות או מטעם כפרת אביו או מטעם שניהם, ראוי וסברא לומר דמי שמת אביו או אמו או רבו באדר בשנה פשוטה ובשנה שאחריה עיבור פוסק מלומר קדיש בשבט, דלא לשוייה רשע כי משפט רשעים

י"ב חדשים, כדתנן במסכת עדיות (פ"ג י"ב), ואם כן מי שנפטר בשנה פשוטה אם נתעברה השנה אחר כך נגמר דינו ומשפטו באדר הראשון, ואם כן שם שייך התענית והקדיש וכן בכל שנה.

ואין לומר כלל דהשני אדרין חשובין גם לזה כחדש אחד לדינו ומשפטו, חלילה כי לעוות אדם בריבו ה' לא צוה, ולכן אי משום כפרה הוא למה יאחר כפרת אביו או רבו ולא יביא כפרתם ביום כלות משפטם, דהיינו ביום טהרתם ביום אחר כלות דינם ומשפטם, אחר כלות י"ב חדשי לבנה, ואי משום דמתרע מזליה ביום ההיא ביום שמת בו אביו כו'. ולכך יש לחלק בין ענין תענית לענין בר מצוה.

ומסיים המהר"י מינץ שאפשר אם הייתי יודע מתחילה תשובת מהררי"ו ז"ל היה משיב לשואל שיש מורים כך וי"א כך והיה מניח הברירה להם.

וכעין זה כתב הלבוש (או"ח סי' תרפה) שמי שמת לו אב או אם באדר ומתענה בו ביום, יתענה במעוברת באדר הראשון משום דאין מעבירין על המצוה, שמצוה הוא שעושין באותו יום שהרי מנהג הוא שיאמר קדיש, ובאמירת קדיש הוא מציל את אביו בשנה הראשונה מדין של גיהנם כדאיתא במדרש, וגם התענית הוא מתענה לכפרת אביו, וא"כ למה יאחר כפרתו מלהביא תכף אחר כלות משפטו וטהרתו של אביו, שאין משפטי רשעים בגיהנם יותר מי"ב חדש של חדשי הלבנה, מדכתיב (ישעיה סו, כג) והיה מידי חדש בחדשו וגו', וכתיב אחריו ואשם לא תכבה וגו' שהוא אש של גיהנם, וא"כ אם מת בשנה פשוטה שקודם העיבור באדר, על כרחך צריך להתענות בשנה הבאה שהוא עיבור באדר הראשון, וכיון שצריך להתענות כן בפעם ראשונה ינהוג כן כל ימיו. ואפילו לא מת בשנה שלפני העיבור ינהוג כן, **שהרי התענית ג"כ הוא משום סכנה דמתרע מזליה ביום שמת בו אביו ולמה יאחר אותו, שהרי הוא מגין בתעניתו על עצמו ולמה יאחרו.** ואף על גב דפורים וקריאת מגילה וכל הלכותיה עושין באדר שני, שאני התם דסמיכת גאולה לגאולה עדיף כמו שיתבאר לקמן סימן תרצ"ז, אבל הכא טעמא דאין מעבירין על המצות עדיף.

וצ"ע כנ"ל למה תלוי לפי הטעמים, שאם יסוד התענית הוא משום דאיתרע מזליה ביום שמת אביו, א"כ לכאורה תלוי מה נקרא "יום שמת אביו", ולפי מהר"י מינץ הוא באדר ב'. ובשלמא הסברא שנגמר דינו י"א חדשים אחר המיתה ניחא, אבל לגבי איתרע מזליה, למה הוי סברא להקדים.

[ד]

ייבום ואחיו הגדול

הבאנו דברי מהר"י מינץ שהיכא שאח אחד נולד בכ"ט אדר א' והשני בא' אדר ב', שהשני נהיה בר מצוה לפני הראשון, ויש להסתפק מה הדין לגבי דינים אחרים כגון פי שנים שהבכור מקבל, אז בנידון דידן מי יקבל, עוד יש להסתפק לגבי ייבום, שהדין הוא שמצוה בגדול לייבם, מי נחשב גדול שבאחים, וכן לענין הדין שחייבים בכבוד אחיו הגדול מי נחשב לגדול, האם הנולד ראשון חייב לכבד מי שנולד שני משום שהוא נעשה גדול לפניו, או דילמא מי שנולד שני הוא חייב בכבוד מי שנולד ראשון.

שיטת בעל ההלכות קטנות

ע"י בשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סימן קעד) שנשאל באשה שלא בכרה וילדה תאומים א' פטר רחמה בכ"ט דאדר ראשון וא' בר"ח אדר שני, שהשני נכנס לכלל שנותיו חודש א' קודם חבירו, מה הדין לענין ייבום. תשובתו היה שגזרת מלך היא בכה"ג דרב יעבוד צעיר, ולענין כבוד את אביך וגו' לרבות אחיך הגדול (כתובות קג, א) **הקודם יכבד את המאוחר**, וכן לענין ייבום, אף על פי שהראשון בכור לכהן, אבל אינו בדין "והיה הבכור אשר תלד", כי אין לנו אלא דברי רבותינו (יבמות כד, ב) דבגדול האחים הכתוב מדבר והצעיר הוא הגדול.

קושיות עליו ושיטת השבו"י

אבל זה דבר פלא שאפילו אם נאמר שהשני מקרי יותר גדול לענין שאר דברים, אבל לענין בכור הראשון הוא הבכור שנולד ראשון, וע"י בשו"ת מהר"י מינץ שכן כתב להדיא.

גם מה שכתב לגבי כיבוד אחיו הגדול, ומצוה בגדול לייבם, הוי חידוש גדול שבפשטות אע"פ שהשני נעשה בר מצוה ראשון, אבל סוף כל סוף הראשון הוא יותר גדול, א"כ הוא הגדול שבאחין.

וע"י בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' ט) שמביא דברי ההלכות קטנות, וחולק עליו וכ' דאפילו בשביל יום אחד או אפילו שעה אחת מקרי גדול שבאחים, א"כ בודאי שהגדול הוא גדול ממש, ולא דמי לענין בר מצוה דתלי בשנים דוקא, בעינן שנים שלימות. ואין לך בו אלא חידושו והבו דלא לוסיף עלה, משא"כ לענין זה דיבום בנחלה תלה, ולענין בכור לנחלה ודאי הכל תלוי בפטר רחם, וכדאיתא בתשוב' ר"י מינץ (סי' ט') והוא פשוט. (מה שכתבו שתלוי ב"פטר רחם" לכאורה הוי "כשגגה היוצא מפי השליט", שהרי בכור לנחלה אינו תלוי בפטר רחם, אלא בבן הראשון של האב, כמבוא בבכורות (פ"ח מ"א) דיש בכור לנחלה ואינו בכור לכהן כגון הבא אחר הנפלים.)

וע"י שמוסיף דאם נאמר דמי שנעשה בר מצוה תחלה הוא נקרא גדול שבאחים, א"כ בשנת העיבור שאז הנולד באדר ראשון השלים שנתו באדר ראשון, והשני באדר שני, וא"כ יתהפך הדבר משנה לשנה מגדול לקטן ומקטן לגדול, ונתת דבריך לשיעורים. אלא ודאי כמו שכתבנו דדוקא לענין בר מצוה ושאר כל מילי תלוי בשנים גם העיבור בכלל, משא"כ לכל מילי מי שנולד ראשון הוא הגדול. וע"י בספר מועדים וזמנים (ח"ז סי' רנ בהגהה) שמסופק בזה, ולפלא שלא הביא דברי השבו"י.

[ד]

משנכנס אדר

יש להסתפק לגבי הא דאמרינן משנכנס אדר מרבים בשמחה, האם שייך גם באדר א', או רק באדר ב'. והנה לפי מהר"י מינץ שבעצם אינו חודש אדר, אז מסתבר שלא קיים הענין של ריבוי שמחה, אבל אם גם לאדר א' יש עליו שם אדר, אז יש לדון האם קיים הדין של מרבים בשמחה. ואולי תלוי במחלוקת לבוש ומהרש"א, האם מזל אדר ראשון הוא מזל דגים.

דברי רש"י במס' תענית

והנה ע"י ברש"י למסכת תענית (כט, א) ד"ה משנכנס אדר - ימי נסים היו לישראל, פורים ופסח. וקשה פסח מאן דכר שמיה, ות"י היעב"ץ (שאילת יעבץ ח"ב סימן פח) שפשוט שהוצרך לכך משום דאי משום פורים גרידא א"כ לימא נמי ניסין וכסלו, (שגם בחודשים אלו קרה לנו ניסים)

אלא ע"כ משום שהתחילו ימי נסים רצופים ותכופים זה לזה. עוד תי' שרצה לרמז ג"כ **שבשנה מעוברת אין שמחה נוהגת אלא באדר שני**, וה"ט משום דימי נסים סמוכים הם. וכדאמרינן (מגילה ו, ב) אליבא דרשב"ג דאדר שני עיקר לענין קריאת מגלה, משום דמסמך גאולה לגאולה עדיף. הרי לן להדיא דעת היעב"ץ שמשנכנס אדר לא שייך באדר א'. אבל בספר שפת אמת (ליקוטים ר"ח) כתב להדיא שמשנכנס אדר שייך גם באדר א'. וכן מבואר בשו"ת חתם סופר (חו"מ סי' כ' בסוף התשובה) וז"ל ואחתום בברכה א"נ פ"ב כאור בקר ליום ג' שנכפל בו כי טוב, **א' דר"ת אדר ראשון שמרבים בו שמחה**, לסדר ושכנתי בתוכם תקפ"ט לפ"ק. משה"ק סופר מפפד"מ.

ועי' בשו"ת שבט הלוי (ח"י סימן קה) שכתב שפשטות ההלכה שרק מאדר ב' קיים הענין של "מרבים בשמחה", והוא על פמש"כ רש"י (הנ"ל). וגם הביא דברי השפת אמת (תענית שם) שכתב דגורם שמחה באדר ע"י זה שבאחד באדר משמיעים על השקלים והתחדשות הקרבנות, וזה ודאי לא היה אלא באדר שני ואכמ"ל. אבל כתב אית דמוסיפין שמחה מאד"א, וטוב לב משתה תמיד.

פורים קטן

השולחן ערוך (או"ח תרצז, א) פסק יום י"ד וט"ו שבאדר ראשון אין נופלים על פניהם, ואין אומרים מזמור יענך ה' ביום צרה, ואסור בהספד ותענית, אבל שאר דברים אין נוהגים בהם, וי"א דאף בהספד ותענית מותרים. וכתב הרמ"א והמנהג כסברא הראשונה. י"א שחייב להרבות במשתה ושמחה בי"ד שבאדר ראשון (טור בשם הרי"ף) ואין נוהגין כן, מ"מ ירבה קצת בסעודה כדי לצאת ידי המחמירים, וטוב לב משתה תמיד (משלי ט"ו, ט"ו).

ועי' במשנ"ב (ס"ק ד') אבל לא בט"ו אף לכרכים המוקפין חומה. והנה לשון הסמ"ק (סי' קמח הגהות הר"ף אות ב) הובא בב"י הוא שהעולם לא נהגו לעשות משתה ושמחה כי אם בי"ד שבאדר הראשון, אע"פ שבאדר השני נהגו גם בט"ו שמחה ומשתה, וטעמא משום דאמר תלמודא אין בין י"ד שבאדר הראשון וכו' ולא הזכיר ט"ו. מזה שכתב אע"פ שבאדר השני נהגו גם בט"ו שמחה ומשתה, מבואר שמיירי לבני י"ד, דאילו לבני ט"ו אין זה נהגו אלא שחייבין, א"כ זה שהמנהג לא לשמוח בט"ו אינו אלא לבני י"ד, שאינם מחויבים לשמוח בט"ו אפילו באדר ב', אבל לבני ט"ו שבאדר ב' פשוט שיש להם חיוב, דמהכ"ת שלא ינהגו גם באדר א'. עי' מנחת יצחק (ח"י סי' נח) שדן בזה באריכות, ועי' בכירור הלכה שנוקט בדעת הסמ"ק כנ"ל שאינו מדבר אלא לבני י"ד, אבל עי' פרמ"ג שנוקט כדברי המשנ"ב.